

Dr Slobodan INIĆ

JEDAN ILI VIŠE RATOVA¹

Neke knjige imaju prednost nad mnogim drugim zato što dolaze u pravo vrijeme. Ne moraju kvalitetno biti bolje, ali valjda što bivaju izrazom postojećeg stanja i prilika, kao i odgovorom na njih, one obezbeđuju vlastitu aktuelnost i nesumnjivu književnu trajnost. Tako je, čini se, i sa ovom knjigom Miloša Minića, nekadašnjeg političara, visokog partijskog rukovodioca i državnika „druge Jugoslavije”.

Da je Minić napisao ovu i ovakvu knjigu u ono vrijeme kad su „partizani bili na vlasti” (mada je o četničkom pokretu i tada na odgovarajući način pisao) i kada su bili dati svi „odgovori” povodom četničkog pitanja, nisam posve siguran da bi ona naišla na ovakvo interesovanje u javnosti kako kod stručnjaka tako isto i kod šire čitateljske publike. Ljudi su u to doba „izgleda” bili zasićeni jednostranom istinom. Ovako, izgleda da je bila potrebna retrogradna obnova procesa (č)etnizacije, pa da neke od istina ponovo ožive.

Ali ono što je dobro za knjigu i što je čini dobrom, ne mora da znači mnogo za njenog pisca kao nekadašnjeg tužioca na procesu Dragoljubu Draži Mihailoviću, za pisca koji je inače i prije i kasnije bio dosljedni borac protiv četničkog pokreta u Srbiji. Minić može samo sa žaljenjem da konstatuje kako se ono protiv čega su se borili on i njegovi drugovi ponovo obnavlja i to upravo iz „redova drugova”.

Partizani prešli u četnike

Riječ je o jednom posebnom fenomenu postkomunističke politizacije Srbije prema kome su bivši, još živi partizani i njihovi „nasljednici” oživjeli bivše četnike i takode njihove „potomke”, ili još bolje rečeno, o jednom vremenu kada su nakon gotovo pola stoljeća nekadašnji partizani prešli konačno u četnike.

---

¹ Miloš Minić, *Oslobodilački ili građanski rat u Jugoslaviji 1941-1945*. Agencija „Mir”, IP „Cvetnik”, Novi Sad 1993.

Knjiga Miloša Minića *Oslobodilački ili građanski rat u Jugoslaviji 1941-1945.* sadrži tematski četiri dijela. U prvom dijelu, sa istoimenim naslovom, autor se bavi pitanjem o karakteru rata vođenog na prostoru Jugoslavije u pomenutom razdoblju.

U drugom dijelu – *Četnici u vreme narodnooslobodilačkog rata 1941-1945.* su detaljno izloženi nastanak, razvoj, organizacija i vojne formacije četničkog pokreta; odnosi između četnika i partizana; glavne vojne operacije četničkih snaga protiv NOV; ratni zločini četnika; odnosi između okupatora i četnika, savezničke sile i četnički pokret; četnički pokret i srpsko nacionalno pitanje; četnički pokret i Srbija; te slom četničke organizacije Draže Mihailovića.

U trećem Miloš Minić prvi put iznosi javno svoja sjećanja na susrete sa Dražom (*Moji susreti sa Dražom Mihailovićem*). Ovo je svakako jedan od najzanimljivijih dijelova knjige budući da je autor prije nego što će postati tužilac Draži Mihailoviću na sudenju 1946. godine, u toku rata četiri puta sresti vođu četničkog pokreta.

U četvrtom dijelu – *Posle pedeset godina („Iz moje beležnice“)* Minić, kao nekadašnji savremenik i neposredni učesnik u ratnim događajima 1941-1945, doživljavajući obnovu srpskog nacionalizma u njegovim najmilitantnijim formama nastoji, prateći medije o ponovnom ratu na prostorima bivše Jugoslavije na onim istim osnovama kao i prije pedeset godina, zabilježiti svoje ideje, misli i utiske o njegovim uzrocima, manifestacijama i posljedicama.

U posljednjem, petom dijelu, sa naslovom *Prilozi*, autor Miloš Minić daje vrlo bogatu i zanimljivu istorijsku i arhivsku dokumentaciju, koja ima metodološku zadaću da posluži kao dokazni materijal za teze i stavove izložene u svojoj knjizi. Izložena dokumentacija čini Minićevu knjigu u tom pogledu utemeljenijom i istorijski zasnovanijom.

Sa umjesno izrađenim napomenama, izabranom literaturom, registrom ličnih imena i registrom geografskih naziva, te predgovorom samog autora, ova knjiga u ukusnom kožnom povezu, štampana na odličnom papiru i vanredno izdavački opremljena, za što treba dati priznanje novosadskim izdavačima, javlja se kao prva u ediciji *Vreme i društvo*.

Ključno pitanje koje postavlja autor Minić i na koje u cijeloj knjizi pokušava dati odgovor jeste pitanje o karakteru rata koji je vodio narodnooslobodilački pokret, odnosno „da li je rat u Jugoslaviji 1941-1945. bio oslobodilački ili građanski ili neki treći: na primer, oslobodilački opterećen građanskim ratom ili oslobodilački koji se preplitao s građanskim ratom”.

Oslobodilački ili građanski rat?

Sve se čini da autor u svome odgovoru na ovako postavljeno pitanje, rukovoden „čistom” pozicijom „ili-ili” – metodološko-politički razdvaja oslo-

bodilački karakter rata u razdoblju 1941-1945. godine na tlu Jugoslavije od njegovog takode građanskog habitusa. Nije problem u tome što Minić vidi taj rat vođen prije pedeset godina kao „oslobodilački”, no što ima pravo i kao autor i kao njegov neposredni učesnik, jer taj rat i jeste bio oslobodilački, nego što ga „hemijski” odvaja od njegove „građanske” prirode. To je možda jedna od glavnih primjedbi koja bi se mogla uputiti piscu ove inače izvanredne knjige.

Dilema oslobodilački ili građanski rat u Jugoslaviji 1941-1945. nije posve odgovarajuća u značenjskom smislu ovih pojmova. Ne bi se moglo reći da postoje oslobodilački ratovi odvojeno od građanskih ratova kao različite vrste ratova. Osim toga, nema ni oslobodilačkih ratova koji nisu pri tom i građanski. Oslobodilački ratovi su podvrsta građanskih ratova, kao što su to i neoslobodilački ratovi ili razne druge podvrste građanskih ratova. *Oslobodilački ratovi su građanski. ali zato svaki građanski rat nije i oslobodilački.*

Možda bi se moglo prije s dilemom govoriti: oslobodilački ili (kontra)revolucionarni rat u Jugoslaviji 1941-1945. kao način da se tačno utvrdi identitet sukoba na tlu naše zemlje pomoću podvrste građanskog rata. Dakle, mogu se samo zamjerati podvrste građanskih ratova, ali ne i vrsta rata sa njenim podvrstama. Međutim, i u tom slučaju javljaju se novi metodološki problemi. Postoje oslobodilački ratovi koji nisu revolucionarni ni po načinu vođenja ni po svojim ciljevima, kao što isto tako postoje revolucionarni ili čak kontrarevolucionarni ratovi koji mogu biti oslobodilački, ali i porobljivački po svojoj prirodi.

Svi ratovi u ratu

Što se, pak, tiče podvarijanti toga rata stvari stoje složenije. Metafizički rečeno, bio je to rat *svih protiv svih*.

Podvarijantno uzevši, dade se identifikovati nekoliko „ratova” u ratu. Ne možemo a da ne smjestimo taj rat u širi kontekst svjetskog rata kao borbe protiv naraslog fašizma. U tom smislu rat u Jugoslaviji je bio i *antifašistički*. rat između snaga fašizma i snaga antifašizma (zemalja „slobodnog svijeta” i „komunizma u jednoj zemlji” protiv sila Osovine).

Ništa manje je tačno da je to bio i *međunacionalni. interetnički* rat kao rat između nacija i različitih nacionalnopolitičkih i vojnih formacija.

Kad već govorim o toj podvrsti rata, potrebno je reći da je postojao i tzv. *intranacionalni* rat kao sukob unutar određenih nacija ili u nacijama („Srbi protiv Srba”). U nekim slučajevima je ta vrsta rata bila veća po broju učesnika i širini sukoba; u nekim slučajevima, pak, manja. Taj rat je bio rat između snaga i pozicija „nacionalnog oslobođenja” i „nacionalističkih isključivosti” u istim nacijama. Tako, na primjer, Srbi, Hrvati, Slovenci, Muslimani... vodili su rat protiv vlastitih nacionalista za „nacionalno oslobođenje” drugih nacija, ali i za ravnopravnost svoje nacije.

Nećemo zaobići ni određene *vjerskog* rata vođenog na tlu Jugoslavije 1941-1945. Iako on nije bio direktan budući da se suštinski identifikovao sa vlastitim nacijama u međunacionalnim sukobima, to ne znači da nije postojao. Ali ne treba smetnuti s uma da je vođen, dakako, na posredovan način i *rat između teista i ateista*.

Moram reći da je to bio i *projugoslovenski* rat, rat za obnovu Jugoslavije protiv njenih razbijača, spoljnjih i unutrašnjih, protiv kapitulacije Jugoslavije, priznanja njenog komadanja.

Konačno, moglo bi se govoriti i o *antikolonijalnom* ratu pošto je sa rezultatima Drugog svjetskog rata promijenjen položaj mnogih zemalja uključivši i Jugoslaviju, a naročito onih koje su dotada imale polukolonijalni status.

Nema rata bez druge strane

Drugi problem je teškoća sa izbjegavanjem pojma „gradanski rat”. Ono, zapravo, u tom slučaju povlači oslobađanje druge strane od odgovornosti za sva (ne)djela počinjena u ovom razdoblju. Jer nema rata, ma kako ga definisali, bez učešća u njemu najmanje dvije strane.

Bio je to, najšire uzevši, kao vrsta rata, *gradanski rat* sa oslobodilačkim usmjerenjem. Manje je gradanski samo u onom smislu u kojem je zemlja bila prevashodno seljačka. A i zbog količine nasilja i sadizma kao, uostalom, i danas, jer sve se čini da pravi građani ne vode tako zločinačke i divljačke ratove.

Nesporno je da je to bio i *oslobodilački* rat u građanskoj košuljici. Oslobodilački rat ima dva značenja: spoljnje i unutrašnje, mada su oni povezani. Prema prvom, spoljnjem, značenju, rat u Jugoslaviji je bio oslobodilački od okupatora, agresora, ali je bio, prema također drugom i unutrašnjem značenju, oslobodilački u nacionalnom, manje u socijalnom i možda najmanje u političkom smislu.

Sa tog stanovišta, moglo bi se reći da su ga i njegove sukobljavajuće strane, četnici i partizani, činile i oslobodilačkim i porobljivačkim u isto vrijeme. Četnički pokret je imao očiglednu „porobljivačku” dimenziju na planu međunacionalnih odnosa između naroda Jugoslavije (velikosrbijanski nacionalizam i hegemonizam, kažnjavanje svih onih za „našu aprilsku nesreću”, genocid nad muslimanima...), dok je partizanski pokret u tom smislu bio „oslobodilački” (ravnopravnost naroda, borba za federalizaciju nove Jugoslavije, priznanje novih nacija kojima je Beograd poricao postojanje...).

U socijalnom pogledu, partizani nisu imali nad četnicima takvu prednost kao u pogledu nacionalne politike, mada su je ipak više poslije rata ostvarili. I kod jednog i kod drugog pokreta socijalno se svodilo na klasno. Četnici su branili buržoaski poredak, partizani su se, pak, borili za jedan novi poredak koji se završio horizontalom kompartijskom „nomenklaturom”. U

političkom smislu, četnički pokret je makar u formalnom smislu bio politički „napredniji” u odnosu na stvarne namjere partizana, posebno komunista, mada ne i u potpunosti.

Dok su partizani – komunisti težili uspostavljanju monopola jedne partije, četnički pokret je bio ako ništa drugo a ono barem formalni vojno-politički nasljednik jednog poretka koji je bio zasnovan na političkom pluralizmu i polistranačkom sistemu uprkos činjenici da je taj pluralistički i polistranački sistem bivao prije rata i ukidan, suspenziran *Aleksandrovom* diktaturom, te kompromitovan režimima lične vlasti, kao i uprkos činjenici da su i sami četnici u toku rata *Moljevićevim* i *Mihailovićevevim* nacionalno-političkim programima poricali poslije završetka rata mogućnost obnove sistema sa više stranaka.

I revolucionarni rat

Bio je to i *revolucionarni* rat. *Tito* je taj karakter rata sve više podvlačio kako je vrijeme poslije njegovog završetka odmicalo. *Mi smo imali revoluciju i ja moram danas posebno da podvučem taj momenat ma koliko držao do saznanja da su revolucije nesreće za svaki narod. A svaka je revolucija rat.*

Kao i svaki revolucionarni rat, on je bio borba za uspostavljanje novog društvenog oblika, kolektivističkog poretka zasnovanog na partikularitetu „nove klase”.

Za mene je posebno zanimljiva veza između oslobodilačkog i revolucionarnog rata. Rekao sam već da smatram kako je to, pored ostalih, bio i oslobodilački i revolucionarni rat. Oslobodilački rat je omogućio revolucionarne promjene u zemlji, ali zato bez revolucionarnih metoda i oslobodilački rat ne bi bio tako uspješan. *Boreći se u oslobodilačkom ratu kao rodoljubi, partizani su mogli i osvojiti vlast kao komunisti.*

U Jugoslaviji jeste došlo do revolucionarnog uspostavljanja vlasti, ali s mnogo manje klasičnih revolucionarnih sredstava. Nema *Zimskog* dvorca i klasičnog juriša. Nema stroge klasne polarizacije. Konačno, nisu samo komunisti oteli vlast. Oni koji su je držali 23 godine, ostavili su je, 1941, pobjegavši pri tom.

Ne slažem se da su komunisti partizani vodili oslobodilački rat samo kao zanesene patriote, pa ih je poslije svega istorija nagradila vlašću, a četnici branili staru vlast kao njeni propali rentijeri.

Prije će biti da su komunisti funkcionizirali oslobodilačku borbu, kojoj su nesumnjivo najviše dali doprinosa, u interesu revolucionarnog dolaska na vlast i uspostavljanja novog političkog poretka u zemlji. Za razliku od četnika, oni su uspjeli doći na upravu zemlje u funkciji „oslobodilačkog” kao što su već „jedan dan poslije revolucije” to „oslobodilačko” stavili u službu svoje vlasti.

Zapravo, cijela je tajna u tome da su komunisti uspjeli da *pooštre svoj interes osvajanja vlasti sa istovremenim vođenjem oslobodilačkog rata*. Četnici nisu uspjeli zbog raznih razloga. Prije svega, niko nije mogao sačuvati vlast drugome, pa ni oni sami onima iz Londona: to je prvi razlog propasti četničkog pokreta.

Ne treba zaboraviti da se cjelokupni politički prostor nastale prve Jugoslavije svodi uglavnom na vojno-političke formacije četničkog i partizanskog (komunističkog) karaktera. Nijedna od tih snaga nije tolerantna kad je u pitanju vlast. *Svaka vjeruje da kad je ona na vlasti, to narodu najbolje koristi, a da će mu biti najgore u suprotnom slučaju*. Dok je glavna politička pretpostavka KP njena hegemonija uloga, četnici su nasljednici jednog poretka koji je s komunistima tako izašao na kraj što im je zabranio politički rad.

Draža hoće da komanduje Titu

Nije onda čudna i ona netolerantnost o kojoj piše sin *vojvode Mišića – Vojislav Mišić*, koga navodi Minić, da *Draža Mihailović* ne trpi dva komandovanja i da traži da mu Tito preda komandu. Ne manje bi se mogli navesti i primjeri partizanske netolerantnosti (stvaranje NOV i njeno pretvaranje u revolucionarnu, partijsku vojsku...).

Uprkos svoj svojoj ideološkoj isključivosti, komunisti su imali snage da četnicima ponude saradnju u oslobodilačkoj borbi. Iskreno, neiskreno – oni su to činili, kako i pokazuje autor Minić u svojoj knjizi. Četnici nisu to mogli prihvatiti zbog više razloga. Želio bih ukazati na neke od njih, više da bi se razumjeli nego opravdali.

Svako onaj ko brani vlast, pogotovu onakvu iz 1941, bio je politički inhibiran pred njenim novim izazivačima. Četnici su imali zadaću vratiti „staro“, mada na Kongresu u selu Ba i u „Spomenici Čiči“ iz 1945, dakle prekasno, i sami govore da nema povratka „na staro“.

Povratkom „na staro“ Draža nije mogao izvršiti poopštavanje predarilske vlasti sa oslobodilačkim ratom. Onu vlast, koja je bila istrošena, kompromitovana diktatorijalnim režimima, korumpirana i konačno koja je, ne odbranivši zemlju, i „pobegulja“. Niti je Draža mogao vratiti takvu vlast iz egzila, niti je ona kao takva mogla biti bilo kakva njegova potpora u borbi sa komunistima – partizanima.

Četnici su, ipak pobijedili

Četnici su rat izgubili prvo politički, pa tek onda vojno. „Staro“ nije imalo nikakvog obećavajućeg socijalnog i nacionalnog naboja. Njima nisu bili zadovoljni ni Srbi ni drugi narodi, a da i ne govorim o onima kojima nije priznat nacionalni identitet.

Osim toga, Draža je morao izgubiti taj rat, naročito poslije primjene svojih nacionalnih programa i svakojakih zločina i genocida po BiH. Da nije bilo partizana komunista, Srbi, Hrvati i Muslimani bi nastavili Drugi svjetski rat kao što ga sada nastavljaju.

Konačno, s Mihailovićem se nije mogla obnoviti Jugoslavija. Nema sumnje, taj londonsko-ravnogorski poredak bio je potpuno prevaziđen i zbog toga su četnici morali izgubiti rat, ali ni poredak koji će doći nije riješio, kao što vidimo, na trajan način, socijalno i nacionalno stanje jugoslovenskih naroda, dovevši ih do nove katastrofe.

Mada je Draža izgubio rat u ono vrijeme, sve mislim da ga je danas, na neki način, ipak dobio. Da paradoks bude veći, dobio ga je s „bivšim komunistima” koji su uzeli njegove programe.

Bez obzira na ovaj disput o metodološko-političkoj prirodi autorovog teorijskog rješenja i ličnog opredjeljenja: „oslobodilački ili građanski rat”, ova je knjiga neobično snažan doprinos razumjevanju svega onoga što se dešavalo i desilo tokom rata 1941-1945. godine na prostorima Jugoslavije i naročito svega onoga što se opet dešava danas povezano s tim, ipak, kao što možemo vidjeti, *nezavršenim ratom*. barem što se tiče Srba, Hrvata, muslimana...